

·BAZI YÖNLERİYLE VAKIFLAR

Osman KESKİOĞLU

Ecdâd yâdigârı olan Vakıflarımız, memleketin her bucağını, güzel birer san'at eseri olarak ölmez âbideler halinde süslemekte olup bunların tarihî ve mimâri değerleri çok üstündür. Bu konuda nice eserler yazılmıştır. Ben bu yazıda Vakfiyelerde ilginç bulduğunu bazı hususlara değinmek istiyorum.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'n'de : *Vakfiye, Ahkâm, Evâmir, İlâm* ve sair olmak üzere 30.000 kadar yazılı belge bulunmaktadır. Çok kıymetli bir hazine teşkil eden bu belgelerin çoğu Türkçedir. Arapça vakfiyeler 2.000 kadardır. 1 de farsça vardır. Bunlarda insanın düşünebildiği çeşitli hayır işleri öngörülmüştür. Vakıfların her cephesi, insanlık çapında bir varlık demektir. Her türlü hayır işlerini içine alır. Çok geniş olan bu konulardan bir kaçına işaret edelim :

Fakirlere, dullara, öksüzlere, borçlulara para yardımı yapmak, öğrencilere elbise ve yemek vermek, evlenecek genç kızlara çeyiz hazırlamak gibi her günün ihtiyaçları yanı sıra efendileri azarlamasın diye kâse, bardak gibi kapkacak kıran hizmetçilere vermek üzere para vakfı yapan hayırsever, insanlık duygusu canlı kişiler vardır. *Selçuk Hatun*, bıraktığı vakıf bahçe ve tarlaya her yıl muhtelif cinsten 100 meyva ağacı dikilmesini şart etmiştir¹ *Abdullah oğlu Hacı İbrahim*. Yenicamide duran leylekler için, yılda 100 kuruş yem parası vakıf etmiştir². *Beyazid II*, Vakfiyesinde vâizlerin halka dinî hakikatları anlatmalarını, İsrâiliyât ve hikaye söylemekten kaçın-

malarını şart kılmıştır³. *Hüsrev Paşa kavasbaşı Ahmet Aga* : hizmetinde bulunan Vasil oğlu Kostî'ye hayatta olduğu sürece yılda 600 kuruş verilmesini şart etmiştir⁴. *Yorgancı İsmail Çelebi*, Beykozdaki tekkeye vakfettiği mandırada çalışan esirlerin münasiple riyle evlendirilmesini şart koyuyor ve «Gence karı, karıya genç tezviç olunmaya ve evlâdları dahi üslub-ı mezkûr üzere tezviç oluna» diyerek gençlerle yaşlıların evlendirilmesine gönüllü razı olmuyor ve bu gönül işine dikkat ediyor. Vakfa 10 yıl hizmet ettikten sonra her birinin âzâd edilmesini söylüyor⁵.

Bu gibi insani yönleri yanı sıra Vakfiyeler dil bakımından ayrıca bir önem taşırlar. Vakfiye önce Allaha hamd ü sena ile başlar, sonra Haz. Peygambere salât ü selâm getirilir. Sonra *DİBÂCE* denemeye geçilir. Bu kısım vakfiyeyi yazanın edebî kabiliyetine göre uzun veya kısa olur. Yazan kişi burada bütün sanat kabiliyetini göstermeye, yazı meharretini ortaya koymaya çalışır; kelime zenginliği, hayal genişliği burada ortaya çıkar. Bu kısmın incelenmesi, dilin gelişmesini göstermesi bakımından önem taşır. Bunlara göz atıldığı zaman görülür ki,

1) Vakıflar G. Müd. Arşivi, Defter No: 1862, s. 258.

2) Vakıflar G. Müd. Arşivi, Defter No: 610, s. 244.

3) Vakıflar G. Müd. Arşivi, Kasada 58 no. lu Vakfiye.

4) Vakıflar G. Müd. Arşivi, Defter No: 583, s. 81.

5) Vakıflar G. Müd. Arşivi Def. No : 741, S. 54 - 75.

Türkçenin târihi seyrine ayak uydurarak eski Vakfiyelerde sâde ve açık bir dil kullanılmış, sonraları dil ağdalaşmıştır. Hele muhayyilesi işleyenler, edebiyât yapmak için ne süslü kelimeler, ne ağdalı terkipler kullanmışlardır. Vakfiyelerin baş taraflarında eski edebiyât kurallarına göre sanayi-i lefzîye denen kelime hünerlerini göstermek ve Vakfiye üslubuna örnek vermek için III. Muradın kızı *Aişe Sultan* Vakfiyesinin baştarafını okuyalım:

«Hamd-i bî-had ve şükr-i lâ-yuad ol mâlik-ül-mülk-i vel-melekût, sâhib'ül-azamet-i vel-ceberût, vâkîf-ı hâl-i ins ü cân, râzık-ı mahlûk-ı her dû cihan... üzerine olsun ki» Cümleler ve terkipler böyle devam eder. Salat ü selâm kısmı da şöyle başlar :

«Ve sad hezâr salavât-ı zâkiyât ve teslimât-ı vâfiyât ol sâhib-i Havz-ı mevrûd ve mükîm-i Makam-ı Mahmûd. Fâtiha-i nusha-i dîn-i metîn, hâtime-i silsile-i mürselin, seyyidül-kevneyn ve resûlül-sekaleyn, sultân-ı ketîbe-i enbiye'...»

Şu satırlar ise nisbeten daha sâdedir : Dünya dar-ı karâr ve mevtın-ı pâyı-dâr değildir. Keremi mekre maklûp, lezzeti zehre mashûp, rahmeti zahmet, mehabbeti mihnet, balı bela, ikbâli lâ-bekâ, dirheminin sonu hem, âleminin neticesi elem, dinarında nar, gülzârında zâr nümâ ve âşikârdır.» Eski yazıda rahmet-zahmet, mehabbet-mihnet kelimeleri aynı yazılır; dirhem, âlem kelimelerinin başı atılınca gussa, anlamına, hem-elem kalır, dinâr kelimesi de ateş anlamına nâr, güllük demek olan gülzârın sonu da inilti anlamına zâr ile biter. Yazıda işte böyle kelime oyunları büyük bir ustalıkla devam edip gider.

Şu satırlar da aynı şeyi görüyoruz : «İzzeti azlinden ayân, zilleti lezzetinden nihân, safası cefâ ile meşûp, gınası anâ ile meshûp olup ahırul-emir siyab-ı sebat dest-i gamla çâk ve beden-i vücûd âkıbet hâk olur.»

Daha eski vakfiyelerde dil sade, cümleler kısadır. Kişi adlarının öz Türkçe olması da dikkati çeker. *I. Selimin* 946 H. tarihli vakfiyesi böyledir. Oradaki adlardan bazıları şöyledir : Turahan, Suyaktı, Aslıhan, Eglence, Kara, Güvendük, Timur, Işık, Eroğlu, Satı, Umut, İne, Eynel, Aydın, Satılmış, Turmuş, Dede-bali, Aytoğmuş, Alagöz, Kurd, Saltık, Karaca, Etmekyemez, Aykut, Taptuk, Balaban, Turgut, Oruc, Arslan, Turbali, Deniz, Gündüz, Evren, Tugrul, Bayramlı, Sungur, Sevinç, Aykıt, Kulaguz, Turhan, Yağmur...» (*)

Amasya'da *Bülbül Hatun*'un 917 H./1511 tarihli vakfiyesinde lisan sade olduğu gibi eşya fiyatlarını gösterme bakımından da önemlidir, bu itibarla bazı kısımlarını aktaralım :

«... Mübarek Receb ayının evâilinde salbesâl on nefer yetime bir kat giysi ede, şol hesap üzere kim birer kaftan 30 akça, gönlük (gömlek) 15 akça, ve kuşak 10 akça, ve külah 3 akça, ve iki çift papuç 10 akça ki yirmi akça olur, on nefer yetimin akça hesabı üzere 700 akça olur, müteveli olan kimesne alivere. ... Hizmeti kâse üleştirdikten sonra mutfak kâselerini cem'ede, yuya pak ede ve aş kazganını in-

6) Vakıflar G. Müd. Arşivi, kasada mahfuz 86 nolu Vakfiye.

(*) Güzel yurdumuzun bir ili olan Kırklarelinde, bu bereketli toprakları alırken şehid olan akıncılardan 40 tanesinin mezarları bir yere toplanıp adlarına bir anıt yapılmıştır. Şehre hâkim bir teveye yapılan bu anıtın üzerine bu kırk şehidin adları konmuştur. Kırklareli bu namı onlardan almıştır.

«Kırk kimse ki şehid oldu bu yerde,
O nam ile yad olundu bu belde.»

Bu şanlı şehidlerin hemen hepsini adı öz türkçedir. Eskiden kişi adlarının Türkçe olduğunu burada da görüyoruz. Bu mübarek şehidlerin rahmetle anılmasına vesile olsun, bu konuda bir belge daha bulunsun diye adlarını buraya, anıttaki sırayla vazyorum :

Saltık, Balaban, Kılıçarslan, Satılmış, Demirhan, Yahşi, Akçahan, Durmuş, Kayıhan, Suneur, Karacakava, Umut, Koğan, Samsa, Oymak, Aydın, Doğan, Uysal, Sandemir, Palatekin, Kiranviçit, Şahver, Harzem (Akaalp) a. Mizaalab, Haltekin, Muza-tılmış, Yıldırım, Karaca, Gökçe, Murad İlhan tuğ, Satılmış, Yıldırım, Karaca, Gökçe, Murad İlhan, Habip, Merza, Tekçe, Akagün, Maksud, Demirali Çavuş, Mehmet.

dirip bindirmeğe muavevet ede. İki nefer ekmekçilerin birer buçuk akça vazifeleri ola... ve suyoluna hizmet eden kimsenin yevmi iki akça ve yılda bir müd buğday ola. Un için buğday alanlar iki neferdir yevmi iki akça, ... Ve bunlardan gayri aştan ve etmekten her ne artarsa pireznelere (kocakarılarına) vereler ve *dahi şol yetimlere vereler ki atası ve anası olmaıu.*» 6a

İmarette yapılacak ekmeklik un miktarı ve buğday fiyatı da şöyle anlatılıyor : «Batman hesabı üzere iki bin dört yüz yetmiş sekiz batman un olur, her kırk sekiz batmanı bir müd hesabı üzere ellibir müd on buçuk kile buğday olur, her müd yüzer akça hesabı üzere 5162 akça olur... Yevmi iki batman et yılda yediyüz seksen batman olur, birer akça hesabı üzere 4248 akça olur. ve buğday aşına her gün üç çeyrek buğday, yılda onüç müd beş buçuk kile olur, her müd yüzer hesabı üzere 1327 buçuk akça olur.»

Diğer gıda maddeleri de şöyle sıralanır : Piyaz yılda iki müd yüz seksen akça, ve sebzeha günde buçuk akça, bir yılda yükseksen akça, odun her gün üçbuçuk haml, her yükü ikişer akça ve bir rubu hesabınca yılda 1230 hamil ve semeni 2780 akça olur... Kayısı altı vukye sekiz akça, âlüyi-siyah (erik) altı vukye yedi akça, incir buçuk batman dört akça, ve badem iki teki altı akça, ve zağferan on akça, nişasta sekiz vukye sekiz akça, her vukye sekiz akça, her vukye vezinde ikiyüz dirhem-aşure taamının harcı görüle : hinta iki dir... Muharrem ayının onuncu günü kile on akça, ve asel iki batman yetmiş iki akça ve pekmez iki batman yirmi akça ve kişt iki batman altı akça, ve incir bir batman sekiz akça, ve kayısı bir batman onbeş akça, ve badem iki teki altı akça, ve bakla bir kile sekiz akça, ve nohud iki çeyrek altı akça...» 633 No. lu defterde kayıtlı Ömer Avni'nin 1068 tarihli vakfiyesinde ise bazı fiyatlar şöyledir : 1 kile buğday 1 ak-

ça, vukye hesabıyla 1 böğrölce 3 akça, nohud 3 akça, üzüm 5 akça, zerdali 6 akça, armut 4 akça, incir 6 akça, şamfıstığı 12 akça, badem 16 akça, erik 6 akça, fındık 5 akçadır.

III. Mehmedin kızı *Hümâşâh Sultanın* 978 h/1570 M. tarihli vakfiyesi de bazı yönleriyle ilgi çekicidir. Dil sade, konu ilginçtir. Bazı bölümlerini okuyalım : «Ve dahi oğullarıma ve kızlarıma herbirine hâli haytımında bazı esbablar (geçimlik) bildirmişem, her birinin sandıklarında ve anbarlarında ve dolaplarında, kendü dest-i hattımla isimleim yazup bağışladım, adların basdurdum. Vedahi oğullarımın her birine serâser ve duhay kaftanlar ve nimentenler, ve murassa hançerler ve kemerler ve sorguçlar ve murassa dilbent ağaçları ve murassa, at rahtları (takım) ve gümüş rahtları ve bilcümle cevâhir aletleri, ne ki vaş ise ve sırma yorganlar ve sırma nimentenler ve sırma nihaliler ve sırma abayi ve yelekler ve gümüş sırma minderler ve yastıklar ve serâser altunlar ve kadifeler ve kürkler ve sırma sofralar ve üçerleme işler ve yorganları, muhassalâ her birine dahi hali hayatımda bağışlamışam, her birinin ellerine teslim edip anlar dahi kabız eylemişlerdir, nakir ve kıtmir sandıklarında ve dolaplarında ne ki var ise cümle anların haklarıdır, kimesne dahlü taarruz eylemesün Hâli haytım da bildürdüğüm ne ise her birinin sandıklarında ve dolaplarında ve koyurularında, her birine bağışladığım ne ise cümle kendülerinde mevcuttur...»

«Ve kızlarımın dahi her birine hâl-i hayatımda kadife altınlı ve sade kumaşlar ve bazı esbablar bildirmişem, anların dahi her birinin koynunlarında ve sandıklarında ve dolaplarında ve altın bilezikler, zülüflükler, inciler ve murassa çaprazlar ve mu

6a) Vakıflar G. Müd. Arşivi, Defter No : 734.

7) 3 akça 1 para eder, 40 para 1 kuruştur. 1 Vukye yarım okka yani 200 dirhemdir. Teki bir nevl tartıdır.

rassa kemerler, istefanlar ve inci makbul ve arakiyeler ve serâser kaftanları ve nimtenleri ve kürkleri ve sırma rükünleri ve arakiyeleri ve cevâhir aletleri muhassalan herbirinin sandıklarındadır. ve serâser kadife minderler ve yastıkları ve kadife seraser yorganları ve nihaliler ve altın gümüş sırma işleri, altın ev gümüş sırma yorganlar ve minderler ve halılar ve keçeler ve secadeler ve zarlar ve pulları, gümüş cihaz esbabları bilcümle her birinin sandıklarında ve anbarlarında alelinfirad kendü dest-i hattımla isimlerin yazıp yapıştırdım ve her birinin ellerine teslim edip virmişem ve cariyelerin dahi tayin edüp bağışlamışam, anlar dahi kabz etmişler...»

«Otuziki nefer câriye ve sekiz nefer kapıoğlanlarından maada mevcut olan eğer büyük, eğer küçük câriyelerden ve kapıoğlanlarından kim varsa, birisi âzat değildir. Cümlesi oğullarımın ve kızlarımın mülki mahzıdır. Nice murad ederlerse öyle üleşürler, kimse aralarına girmeye ve incitmeyeler. Yarın kıyamet gününde Hak Hazreti davacıları olsun. Herkim benim vasiyetim yerine getirmez ise Hazret-i Hakka saldım. Yarın Arasat gününde iki elim yakalarında olsun. «Ve dahi vefatımdan sonra benim oğlanlarımı ve kızlarımı eğer küçük ve eğre büyüktür kimse evine almasun, ruzi mahşarde elim yakalarında olsun. Birisi evladımı esirgeyüp evine almasunlar, eğer validem ve eğer akrabalarım ve saire vereseleirim, birisi evlâdımdan birini terahhum edüp almasunlar ya kendilerine vakfelediğim evlerde sâkin olsunlar. Evlâdımdan birisi evlerinden çıktığına rizam yoktur. Oğullarım büyük olup evlenmek murad edinürler ise evleneler, kendülerine vakfettiğim evlerde olan, dilerse başka eve çıkalar. Ve eğer kızlarım dahi büyük olup ere varmalı olurlar ise bir can evlerine olup çıkar mayalar. Yine kendülerinin evlerinde

ere varup oturalar. Başka eve çıkmak dlierlerse çıkalar.»

Ölümünde yapılacak töreni de şöyle açıklıyor : «Ve kabre alup giderken yollarda : Eyü Hatun derlerdi, Allah Tealâ ana rahmet eylesün ve andan razı olsun deyü nida etmek için üç nefer kimseye üçyüz akça vireler...ve meyi timi zinet etmiyeler, Allahın buyruğu ve Peygamberin sünneti üzere benim Kâbei şerife örtüsünü örteler. Başım üzere ayruk sade makrama koyalar, nakşı olmaya. Vefat gününde ikibin beşyüz akça sarf edüp kabrim kurbunda beş sığır kurban edeler ve fukaraya ve mesakine üleştireler. Ve ol günde taama üçbin akça sarf edüp sulahaya ve ehli Kuran ve fukarâ ve ehli zıdana üleştireler... Yedinci günde ve kırkinci günde ve yıl başında üslûbı sâbık üzere hatimler okutup sadakaları ideler. Ve taam pişirtüp fukaraya ve sulahaya ve ehli Kuran ve ehli zıdana üleştireler.»

Bir çok vasiyeti içine alan bu vakfiye saraydakilerin kullandıkları eşyayı gösterme bakımından önemli olduğu kadar dilinin sadeliği ile de ayrı bir önem taşır. Kelimelerin çoğu Türkçedir. Oğlum, kızım demek kaba sayılıp mahdüm ve kerime, hatta câriyeniz diyenler çoktur. Halbuki bu hanım : oğullarım ve kızlarım diyor. Taksim ve tevzi, kullanmayor, üleştireler, diyor. Allah'ın emri yerine buyruğu diyor «Herkim benim vasiyetim yerine getirmez ise Hazret-i Hakka saldım. Yarın arasât gününde iki elim yakalarında olsun» ifadesindeki içten akan sâdelik, dilden dökülen akıcılık ne tatlı. Keşke herkesin dili böyle tatlı ve sâde olsaydı, dil bu güzelliğini sürdürseydi. Keşke bu hayır sever hanım, vasiyetini tutmayıp bozanların yakasına yapışacağını söylediği gibi, kullandığı sade anadilini bozanların da yakasına yapışacağını söyleseydi. Yüce Tanrı kendisine bol bol rahmet etsin, nur içinde yatsın.